

FRANCESCO LANZA

Dioklecijanov mauzolej: današnja katedrala ili krstionica

UDK: 902-05 Lanza, F.
Stručni rad
Primljeno: 25. VI. 2003.

ANDREJA MRKONJIĆ
Martićeva 4
10 000 Zagreb, HR

U članku se iznose zapažanja Francesca Lanze o splitskoj katedrali i krstionici, odnosno njegove teze zašto današnja katedrala nije mogla biti Jupiterov hram niti Dioklecijanov mauzolej, nego Dijanin hram, te zašto krstionica nije bila Eskulapov hram, nego Dioklecijanov mauzolej. Također se iznosi Lanzino neslaganje s austrijskim arhitektom, konzervatorom, arheologom i tadašnjim upraviteljem restauracije splitske katedrale Aloisom Hauserom i arheologom, povjesničarom i konzervatorom Franom Bulićem.

Dioklecijanova palača u Splitu nedvojbeno je naš najznačajniji antički spomenik. Nije potrebno posebno isticati njezinu neprocjenjivu umjetničku i povijesnu vrijednost, jer već od najstarijih vremena njezini su veličanstveni ostaci zaokupljali pozornost mnogih znanstvenika i arheologa, koji su bili i te kako svjesni njezine monumentalnosti i značenja i zalagali se za njezino očuvanje kako bi i danas bila na čast i ponos naše domovine. Uz mnoge znanstvenike i putopisce, i to uglavnom strance, koji su opisivali i skicirali Palaču, sredinom 19. stoljeća probudila se svijest i kod naših ljudi. Pritom najviše mislim na arhitekta i konzervatora Vicka Andrića te Francesca Lanzu, koji nije toliko poznat, premda se svim žarom predao proučavanju dvaju hramova Dioklecijanove palače - današnje splitske katedrale i krstionice.

Koliko god se pisalo, istraživalo i raspravljalo o Dioklecijanovoj palači, ona dandanas skriva još neke tajne. Stoga će u ovom radu biti iznesena neka manje znana razmišljanja naših znanstvenika iz druge polovice 19. stoljeća o Dioklecijanovoj palači, s naglaskom na život i rad Francesca Lanze. Želim naglasiti da nakana ovog prikaza nije detaljna analiza plodna i raznovrsna Lanzina života i djela niti ocjena njegova mišljenja i doprinosa djelatnostima kojima se bavio. Ovo je tek mali dio, samo uvod u problematiku, a ujedno i poticaj za sustavno i temeljito istraživanje njegova djelovanja.

Još uvijek je otvoreno pitanje zašto Francesco Lanza, podrijetlom Talijan, rodom Splićanin, nekoć cijenjeni arheolog, počasn i dopisni član mnogih društava, ravnatelj zadarskoga Narodnog muzeja, autor različitih stručnih tekstova; umjetničko-arheološke, medicinske i prirodoslovne tematike, dobitnik dviju zlatnih medalja za znanost, čovjek koji je bio zaslužan za mnoge polemike koje su se odvijale u drugoj polovici 19. stoljeća u Splitu, kao i za zaštitu splitske katedrale, danas nema mjesto u javnom i kulturnom životu grada Splita koje mu, rekla bih, s pravom pripada.¹

Francesco Lanza rođen je u Splitu 10. kolovoza 1808. godine. U Splitu je proveo djetinjstvo i ondje se školovao, a nakon doktorata iz filozofije i medicine vraća se iz europskih gradova (Pavija, Padova, Beč) u Split, gdje će, uz kraća izbjivanja, ostati do godine 1874.; potom će se preseliti u Treviso, gdje je proveo posljednje godine života i umro u svojoj 84. godini, u Santa Maria delle Rovere, 2. siječnja 1892. godine.²

U Splitu je obavljao veoma važne i cijenjene dužnosti: bio je liječnik, po nalogu Ministarstva profesor na splitskoj gimnaziji od 1852. godine do 1864., kada je, također po nalogu Ministarstva, zamijenio splitskoga gradonačelnika Antuna Bajamontija; bio je i ravnatelj Arheološkog muzeja od 1863. do 1874. godine, zatim je odlukom Ministarstva 1867. godine imenovan konzervatorom za Splitski okrug.

Odmalena okružen umjetninama antike, uz oca Carla, arheologa i ljubitelja starina, počasnog ravnatelja splitskoga Arheološkog muzeja i salonitanskih iskapanja, vlasnika pozamašne zbirke, i sam Francesco postaje ljubiteljem starina i kreće očevim stopama. No ipak je posebno

poglavlje u životu Francesca Lanze, i ujedno nama najzanimljivije, ono vezano uz polemiku oko namjene današnje splitske katedrale i krstionice.

Francesco Lanza nije zastupao mišljenje da je današnja splitska katedrala, nekoć istočna kulturna građevina Dioklecijanove palače, bila Jupiterov hram i ujedno Dioklecijanov mauzolej, a današnja krstionica, nekoć zapadna građevina Palače, hram koji odražava rimsku panteističku koncepciju, kako je to danas prihvaćeno i dokazano, ponajviše zaslugom prof. dr. Tomislava Marasovića. Lanza je bio pobornikom teorije da je današnja katedrala bila Dijanin hram, a nikako Jupiterov ili Dioklecijanov mauzolej, kako su neki njegovi prethodnici i suvremenici tvrdili; carev mauzolej vidio je u manjem, zapadnom hramu Palače, tada takozvanom Eskulapovu hramu. Mišljenje je temeljito na nekoliko činjenica koje ćemo ovdje navesti.

DANAŠNJA KATEDRALA: JUPITEROV ILI DIJANIN HRAM?

Splitska katedrala nikako nije mogla biti Jupiterov hram - kako su ustvrdili splitski kroničar Toma Arhiđakon, sredinom 13. stoljeća, pisac Marko Marulić, početkom 15. stoljeća, putopisac Giambattista Giustinijani polovicom 16. stoljeća, kancelir splitske općine Antonio Proculijano 1558. godine, britanski arhitekt Robert Adam, u drugoj polovici 18. stoljeća, ing. Lorenzo Vitelleschi, u prvoj polovici 19. stoljeća, kao i arheolog i povjesničar Luka Jelić, u drugoj polovici 19. stoljeća - i to iz vrlo jednostavnih razloga: taj hram ne predstavlja ništa što bi se odnosilo na Jupitera, kako je Lanza konstatirao u monografiji o Dioklecijanovoj palači.³ Iako, priznaje, ne bi bilo nerazumno pretpostaviti da je tako veličanstven hram, koji prednjači u carskoj palači, mogao biti posvećen bogu zaštitniku ovoga cara koji je polagao pravo da ga predstavlja na zemlji. Ali, nikada nije, kako drži Frane Bulić, bio sklon pomisliti da je to bio carev mauzolej.⁴

Do zaključka da to nije Jupiterov hram došao je putem tumačenja friza u unutrašnjosti građevine. Francesco Lanza je smatrao da se frizovi s prikazima lova i genija u circenskim igrama odnose na božicu lova

Dijanu, pa je analogno tome zaključio da je hram bio posvećen Dijani. Prije Lanzina vremena takvo je mišljenje zastupao J. Lavallée još 1802. godine, a s njima se složio i Valentin Lago 1870. U ženskom poprsju, pak, u medaljonu od lovor-vijenca, koje današnji stručnjaci smatraju prikazom Priske, Dioklecijanove žene, Lanza je prepoznao božicu Dijanu, prikazanu na karakterističan način, s pletenicom skupljenom poput čvora na vrhu glave.

Lanzi je to poprsje veoma sličilo na prikaze Dijane koje iznosi Visconti u djelu *Oeuvres Musée Pie-Clementin* te na prikaze koji se mogu vidjeti u ostalim skulpturalnim djelima u mramoru ili na medaljonima s prikazom Dijane u lovu.⁵

Uza sve to, a ujedno kao i najveći dokaz, poslužio mu je podatak o postojanju hrama *ad Diana*, na mjestu današnjeg Splita, u Peutingerovoj tabli, najstarijem i najvrednijem oslikanom zemljovidu.

U prilog mu je išlo i Servijevo mišljenje da su hramovi s kupolom bili uglavnom posvećeni Dijani. Istini za volju, ne bi bilo nimalo neobično da je u svojoj palači car podigao tako veličanstven hram u čast božice lova s obzirom na proroštvo druida iz Tongrija. Lanza je bio sklon mišljenju da je tijelo, nakon što je bilo premazano mastima i mirisima i odstajalo sedam dana izloženo u najljepšem odijelu na veličanstvenom lijesu, vjerojatno premješteno u Dijanin hram radi deifikacije. U Dijaninu hramu bili su obavljani svi običaji ceremonije i nakon što je pokojnik bio proglašen božanstvom prelazi na mjesto namijenjeno njegovu vječnom počinku, u Mauzolej, odnosno u današnju krstionicu, u sredinu pogrebne cele, gdje je danas krsni zdenac, a gdje se nekoć nalazio Dioklecijanov sarkofag koji je bio pokriven carskim purpurom i ukrašen laticama i vijencima cvijeća.

DIOKLECIJANOV MAUZOLEJ: DANAŠNJA KATEDRALA ILI KRSTIONICA?

Francesco Lanza također se nikako ne slaže s danas prihvaćenom tvrdnjom da je današnja katedrala bila Dioklecijanov mauzolej, premda to spominje još oko 950. godine bizantski car i pisac Kon-

stantin Porfirogenet. Istoga su mišljenja, kao Porfirogenet, u drugoj polovici 19. stoljeća, primjerice, arheolog, povjesničar i konzervator Frane Bulić, arheolog Mihovil Glavinić, prof. A. Conze, prof. Adler iz Berlina, austrijski arhitekt, konzervator i arheolog Alois Hauser, koji je posebice izazvao veliko nezadovoljstvo i polemike Francesca Lanze.

Lanza ne smatra da je uistinu taj osmerokutni hram mogao biti Dioklecijanov mauzolej, jer nije postojao ni jedan dokaz niti povijesna ili zemljopisna veza za takvo određenje hrama, to više što se nasuprot tome hramu, barem po Lanzinu mišljenju, nalazio pravi Dioklecijanov mauzolej, po tradiciji smatran Eskulapovim hramom, koji su kršćani prenamijenili u krstionicu.

Osim Francesca Lanze, u Eskulapov su hram kao carev mauzolej vjerovali još neki znanstvenici toga doba, primjerice Francesco Borelli, Valentin Lago i splitski arhitekt i konzervator Vicko Andrić.⁶

Kako, zašto i na temelju čega su tako mislili? Ovdje ćemo razmotriti mišljenja Francesca Lanze, Vicka Andrića i Francesca Borellija. Za cijelu priču bitan je jedan sarkofag i lovor-vijenac isklesan na stražnjem timpanu današnje krstionice. Mišljenje Francesca Lanze da je Eskulapov hram zapravo Dioklecijanov mauzolej temelji se na spomenutom sarkofagu, a Vicka Andrića do takve je spoznaje dovelo otkriće lovor-vijenca. Francesco Borelli pak na temelju Andrićevih i Lanzinih spoznaja i na temelju vlastite interpretacije tog sarkofaga dolazi do istog zaključka.

Gdje je bio Dioklecijanov mauzolej i njegov sarkofag, to je pitanje stoljećima mučilo znanstvenike, pa je tako i Francesco Lanza bio njime zaokupljen sve dok u jednom sarkofagu od bijelog mramora, s uklesanim bareljefima, koji se nalazio ispred današnje krstionice, nije vidio Dioklecijanov sarkofag.⁷

Sarkofag od bijelog mramora, urešen bareljefima na sve četiri strane, koji se nalazio iznad lođe takozvanog Eskulapova hrama već je neko vrijeme zaokupljao misli Francesca Lanze i naveo ga na pretpostavke o prvobitnoj i stvarnoj namjeni tog hrama. Britanski arhitekt Robert Adam i suradnici, francuski arhitekt i crtač Charles-Louis Clérisseau i talijanski grafičar Francesco Bartolozzi, u drugoj polovici 18. stoljeća zamijetili su i skicirali taj sarkofag, ali po Lanzinu mišljenju ne toliko precizno.⁸

Proučavajući reljefe spomenutog sarkofaga Francesco Lanza je izrazio mišljenje da je mramorni sarkofag mogao biti upravo onaj koji je sadržavao Dioklecijanove posmrtno ostatke i na temelju toga je zaključio da je hram, sve do tada smatran Eskulapovim, zapravo bio mauzolej gdje je bio smješten sarkofag s posmrtnim Dioklecijanovim ostacima.

Što je Lanza navelo na takva razmišljanja? S obzirom na priču o Dioklecijanu i vepru, odnosno proroštvu druida, on je u jednom baljefu prepoznao alegorijski prikaz Aprova ubojstva, ali nakon što je otkrio fragment natpisa na poklopcu, prema kojem je sarkofag sadržavao posmrtno ostatke Julije Priske i sinova, i nakon detaljnijeg proučavanja reljefa, povukao je mišljenje o prikazima.⁹ Ustvrdio je da su isključivo mitološkog karaktera, s prikazom Meleagrova lova na kalidonskog vepra, a na temelju likovne analize datirao je sarkofag u doba Antoninija; s njim su se složili i glasoviti autoriteti arheologije.¹⁰ Otkriće je u prvi mah umanjilo prijašnju Lanzinu pretpostavku oko namjene sarkofaga, ali nikako nije osporilo mišljenje o Dioklecijanovu mauzoleju. Naime, Lanza je smatrao da se možda Dioklecijan zanio prikazima koji su ga na alegorijsko-mističan način podsjetili na najsvečaniji čin u životu – uzdizanje na prijestolje, i da ga je namijenio sebi.¹¹ Zbog velike težine sarkofaga, s čime su se složili i Francesco Borelli i Vicko Andrić, nije vjerojatno da ga je netko ondje postavio s nekog udaljenog mjesta i bez nekog određenog razloga. Najvjerojatnije se sarkofag nalazio u unutrašnjosti Eskulapova hrama, u sredini i na primjerenom bazi, sve dok ga kršćani nisu izbacili kako bi ustupio mjesto krsnome zdencu.

Do toga su došli oslanjajući se i na glas Amijana Marcelina, pisca iz 4. stoljeća, koji iznosi podatak da je odana velika počast u sjećanje na Dioklecijana i da je podignuta veličanstvena grobnica, te da je u vrijeme cara Konstancija II. jedna žena optužila muža za oskrvnjivanje Dioklecijanova groba, jer je ukrao purpurni plašt.¹² Na temelju tog podatka zaključili su da se Dioklecijanov sarkofag čuvao na zatvorenu i natkritu mjestu, jer se jedino u takvim uvjetima plašt mogao sačuvati. Dakle, sada, s obzirom na smještaj sarkofaga (na čijim prikazima su Vicko Andrić i Francesco Borelli vidjeli događaje koji se odnose na Dioklecijanov život) u neposrednoj blizini Eskulapova hrama, nije bilo

teško zaključiti da se sarkofag nekoć nalazio u unutrašnjosti hrama, koji je zapravo bio Dioklecijanov mauzolej.¹³

▫ Mišljenje Francesca Lanze o Dioklecijanovu mauzoleju već se bilo proširilo, kada je Vicko Andrić 1846. godine na timpanu začelja otkrio carski lovor-vijenac isklesan u punom reljefu.¹⁴

▫ To otkriće ne samo da je podržalo Lanzina nagađanja o mauzoleju nego ih je i potvrdilo kao sigurnu činjenicu. Prema Andrićevu mišljenju carska je kruna, kao glavna dekoracija građevine, samo ovdje prisutna, simbolizirala spomenik posvećen nekom rimskom caru. Ali budući da ovdje ni jedan drugi rimski car, osim Dioklecijana, nije živio, bilo je jasno da je spomenik bio posvećen njemu.

○ Nakon otkrića lovor-vijenca, pogrebnog simbola, Vicko Andrić se posvetio daljnjim istraživanjima hrama i sarkofaga i uspoređujući dimenzije oba spomenika donosi zaključak da je sarkofag bio isklesan izričito s namjerom da bude postavljen u mauzolej, ili pak mauzolej sagrađen za čuvanje sarkofaga. Teza se temeljila na pretpostavci da se sarkofag nalazio u sredini mauzoleja. Mjerenjem je došao do zaključka da bi, ako je sarkofag stajao u sredini, bio jednako odmaknut od tri strane prostorije, a na četvrtoj, ulaznoj, nešto više, iz praktičnih razloga. Da je riječ o carevu mauzoleju, a ne o građevini podignutoj za Eskulapov kult, bio je uvjeren na temelju oblika i karaktera građevine. Zaključio je to po dimenzijama same građevine, po nedostatku svakog otvora za prolaz svjetlosti, po veličanstvenom bačvastom svodu, te po nedostatku vijenca na ulaznoj, istočnoj strani, gdje su bile okrenute noge pokojnika i leđa posjetitelja.¹⁵ Bio je uvjeren da sarkofag pripada Dioklecijanu, jer, kako je već bilo rečeno, na reljefima je prepoznao glavne događaje iz careva života. Što se tiče natpisa na sarkofagu, smatrao je da niti može pojasniti niti osporiti sam sarkofag, odnosno, bio je sklon mišljenju da se natpis uopće ne odnosi na sarkofag, pretpostavljajući mogućnost o kasnijoj dataciji isklesanog natpisa ili pak o prvobitnoj nepripadnosti poklopca. Možda je originalni poklopac bio uništen ili slomljen prilikom otvaranja i krađe carevih dragocjenosti i jednostavno zamijenjen drugim, ovim sadašnjim, koji se dobro uklopio.

Tezu da se ne radi o Eskulapovu hramu potvrđuje i nepostojanje ma i jednog karakterističnog simbola koji bi se odnosio na boga medicine,

kao što je, primjerice, epidaurska zmija, kako su primijetila sva trojica naših znanstvenika, Francesco Lanza, Vicko Andrić i Francesco Borelli, premda Lanza, kao i Borelli, ne isključuje mogućnost da je mauzolej istodobno bio i Eskulapov hram. Francesco Borelli smatra da je za Dioklecijanova života to bio Eskulapov hram, koji je pružao djelotvornu ljekovitost i pomoć boležljivu caru.¹⁶ Lanza, pak, pretpostavlja božansko spajanje Jupitera i Eskulapa, po uzoru na ono između Rome i Augusta u Puli. Na temelju čega? Dobro je bila poznata Dioklecijanova velika ambicija, slavoljublje i častoljublje te natjecanje s Augustom u svakom pogledu. Budući da si je pripisao namjesništvo Jupiterovo na zemlji, nazivajući se Jupiterom samim, ne bi bilo neobično da je podigao sebi hram, ako su mnogi bili podignuti u Augustovu čast. Francesco Lanza je smatrao da ne bi bilo nerazumno pretpostaviti kako je hram bio posvećen Jupiteru kao mauzolej posvećen polubogu, a namijenjen čuvanju posmrtnih ostataka. Također, ne želi isključiti mogućnost da je spomenik bio istodobno posvećen i Eskulapu, s pretpostavkom da je Dioklecijan htio povjeriti čuvanje svojega božanstvenog tijela, poslije smrti, istome bogu kojeg je smatrao zaštitnikom svojega zdravlja za života.¹⁷ To ne bi čudilo ako se zna da je Dioklecijan veoma štovao Eskulapa, boga liječništva i liječnika, i da mu je posvetio kapelu u svojim termama u Rimu te dao izraditi nekoliko kipova tog božanstva.¹⁸

Hram je, kako je dobro primijetio Francesco Borelli, zaista daleko od veličanstvenosti hramova Augustovih, Hadrijanovih i mnogih drugih careva. Na ulazu u ovu malu građevinu mogla bi se pojaviti sumnja da je bila namijenjena njegovu vječnom počinku prisjećajući se mnogih njegovih podignutih termi, palača, hramova i gradova, a i samog Dioklecijana, koji je kao polubog zahtijevao božanske počasti, naziv veličanstva i samo Jupiterovo ime; sumnja međutim nestaje ako razmišljamo kako su ono bile namjere ambicioznog monarha, a ovo građevina povučenog filozofa, običnog građanina.¹⁹ Čvrsti dokaz o pogrebnoj namjeni građevine vidio je u već spomenutom sarkofagu. Smatrao je da je poklopac sarkofaga, nakon što je uspomena na Dioklecijana izazvala zgražanje kršćana, bio razbijen, dragocjenosti pokradene, posmrtni ostaci bačeni te da je netko drugi iskoristio sarkofag i stavio iznad neobrađenu ploču, promijenio skulpture te uklesao ime

novih pokojnika. Zbog svega toga smatrao je da se fragmenti natpisa uklesani u poklopac ne mogu pripisati prvobitnoj namjeni sarkofaga i da nikako ne odgovaraju četirima epizodama Dioklecijanova života koje su prikazane na njegovim stranama.

Francesco Lanza i Francesco Borelli svesrdno se zalažu za očuvanje tog sarkofaga, jer uistinu to i zaslužuje, kao jedan od najzanimljivijih skulpturalnih predmeta te vrste i kao najdragocjeniji spomenik antike. Pozivaju na njegovo očuvanje, na jednom prikladnom, zatvorenom mjestu (Lanza čak predlaže njegovo prvobitno mjesto) gdje bi bio zaštićen od vremenskih nepogoda i od oskrvrnuća bezbožnika, kako bi se sačuvalo za budući naraštaj kao podsjetnik na slavna razdoblja Dalmacije.²⁰

Nakon svega što je bilo rečeno i zaključeno, da je današnja katedrala bila Dijanin hram, a današnja krstionica Dioklecijanov mauzolej, u ožujku 1885. godine, postavljanjem spomen-ploče, s natpisom “*Templum hoc - olim Imperatoris Diocletiani Mausoleum*”, u unutrašnjosti splitske katedrale ponovno se razbuktalo pitanje oko pretpostavljenog Dioklecijanovog mauzoleja.²¹

Francesco Lanza se sav ogorčen ponovno upustio u borbu za, po njegovu mišljenju, ispravnu kvalifikaciju dvaju hramova Dioklecijanove palače, kako bi uistinu to dokazao i uvjerio “protivnike”, ne zbog častoljublja i puke želje da dokaže da je u pravu, nego zato što je uistinu vjerovao u ispravnost svojih teza. Trebalo bi još nešto imati na umu kada se govori o Francescu Lanzi. Bio je čovjek i znanstvenik kojem je uvijek na prvome mjestu bila spoznaja istine i ujedno misao vodilja u njegovu životu i radu. Zbog ljubavi prema istini nije se suzdržavao pobiti ni vlastita mišljenja u što smo se uvjerali prilikom interpretacije reljefa takozvanog Dioklecijanova sarkofaga, a sve radi samo jednog cilja - kako bi rasvijetlio istinitost, spriječio krive interpretacije, opasne za znanost i njezin napredak. Ironično je što njegovo mišljenje ipak nije prihvaćeno kao istinito.

Prema Lanzinu mišljenju ovaj put su “zatajili” oni čija bi dužnost trebala biti konzervacija i očuvanje dostojanstva tih spomenika, kako se budućim generacijama ne bi ostavile iskrivljene spoznaje.

Veoma zamjera nasljedniku, Mihovilu Glaviniću, koji ga je zamijenio nakon što se sam povukao s mjesta upravitelja Arheološkog muzeja,

konzervatoru i ujedno “novopečenom” arheologu, kako ga on naziva, jer je od nekog “turista” preuzeo tvrdnju i prihvatio je kao točnu činjenicu, da je današnja splitska katedrala bila carev mauzolej, a današnja krstionica – hram posvećen kultu. Po Lanzinu mišljenju Frani Buliću, Glavinićevu nasljedniku, teren je već bio pripremljen da krene krivim putem. Stoga ne čudi što se u svim izdanjima *Bullettina*, kojeg je Frane Bulić bio glavni urednik, današnja katedrala smatra mauzolejom, bez ikakva dokaza i objašnjenja, a da se nisu uzeli u obzir prijašnji opisi tog spomenika, i bez obećanog odgovora da će mu objasniti, u jednom od sljedećih brojeva, zbog čega smatra da je to bio mauzolej.²²

Prema Lanzi, prof. Adler iz Berlina bio je prvi koji je u *Archeologische Zeitungu* iz 1854., na svome proputovanju kroz Dalmaciju, ustvrdio da je splitska katedrala Dioklecijanov mauzolej, možda i ne vidjevši je.²³ Žalostila ga je činjenica što se toliko važan argument iznosi u novinama i da jedan “turist”, koji je tek zakoračio u znanost, postaje autoritet koji se citira i kojemu se vjeruje.²⁴

Da se Adleru vjerovalo, dokaz su profesori A. Conze i Alois Hauser iz Beča, koji su početkom srpnja 1873. doplovili u Split na povratku s važne arheološke ekspedicije na otoku Samotraki. Oni su još u travnju 1873. dobili od Ministarstva zadaću da razgledaju i izvijeste o starinama Salone i Splita zbog restauracijskih radova koji su bili potrebni na splitskoj katedrali.²⁵

Lanza, čini mi se, nije baš imao puno povjerenja u stručnost prof. A. Conzea, posebice nakon što je sarkofag Dobroga pastira protumačio kao prikaz muža i žene koji su okruženi djecom, rođacima i prijateljima pokojnika.²⁶ Javljala mu se sumnja i pitanje – zar bi to trebao biti autoritet kojemu se vjeruje? ... Zar zbog takvog jednog autoriteta, koji vjeruje objavljenom Adlerovu članku, mi moramo opovrgnuti i odbaciti činjenice, duga i savjesna proučavanja znanstvenika naše domovine?... Zbog toga je F. Lanza mišljenja da ne bismo smjeli očekivati i dopustiti da stranci prisvoje pravo poučavati Dalmatince.

Adlerovu tvrdnju prihvatio je i Alois Hauser, ravnatelj restauracije splitske katedrale od 1880. do 1885. godine, koji se, kako tvrdi Lanza, nije ustručavao javno je obznanimi, postavljanjem spomen-ploče u unutrašnjosti katedrale - bez ijednoga valjanog dokaza i objašnjenja, bez

ikakva oslonca - koja je, naravno, izazvala daljnje Lanzine prosvjede i pobijanja. Zanimljivo je da prof. Alois Hauser u prvom govoru, održanom 17. veljače 1876. godine u c. k. austrijskom Muzeju za umjetnost i obrt u Beču, navodi tradicionalne nazive dvaju spornih splitskih hramova, iako, kako on tvrdi, njihova imena nisu zajamčena nekim natpisom ili reljefom. Prilikom opisa katedrale spominje kako su reljefi u unutrašnjosti hrama naveli neke znanstvenike da pomisle kako je hram posvećen Dijani, ali da nema sigurnih dokaza da je uistinu bio Dijanin ili Jupiterov.²⁷ Također, pri opisivanju Eskulapova hrama napominje kako su neki znanstvenici hram smatrali Dioklecijanovim mauzolejom, ali ni tu nema čvrstih dokaza za ispravnu atribuciju. Stvari su se malo promijenile u drugom govoru, održanom 11. siječnja 1883. godine. Alois Hauser sada veliki oktogonalni hram naziva Dioklecijanovim mauzolejom i uistinu ne iznosi ni jedan argument ili objašnjenje za takvu atribuciju. Vjerojatno su i Lanzi bila poznata ta dva Hauserova govora kao i dva teksta objavljena u *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, na temelju kojih ga je, opravdano, napadao.²⁸

U *Viestniku Hrvatskog arheološkog društva* 1888. godine objavljen je komentar na mišljenje Aloisa Hausera. Autor članka potpuno podržava Francesca Lanza i čak opravdava oštre riječi u opovrgavanju tvrdnji Aloisa Hausera. U članku se spominje da se nakon dugo vremena konačno potvrdilo, na temelju neoborivih dokaza, kako je oktogonalni hram u Splitu bio posvećen božici Dijani te da je bečki arhitekt Alois Hauser bez ikakva dokaza, "iz vedra neba", proglasio taj hram Dioklecijanovim mauzolejom.²⁹

Uz argumente koji su dotad bili izneseni, Lanza je 1891. godine kao potvrdu svojih teza naveo još nekoliko argumenata koji su se temeljili na obliku i karakteru pogrebnih spomenika i onih posvećenim kultu.³⁰

Svi Lanzini prosvjedi ostali su, kako se čini, bez odgovora, premda su poslani Centralnoj komisiji za konzervaciju spomenika u Beču, Arheološkome germanskom institutu u Rimu i Berlinu. Možda bi se ozbiljnije pristupilo problemu i Lanzinim tumačenjima da, kako je Lanza rekao, Hauser nije bio član bečke Centralne komisije, te da prof. Conze nije bio glavni tajnik uprave Arheološkoga germanskog instituta u Berlinu.

Zašto Lanzinu monografiju o Dioklecijanovoj palači u svojim djelima spominju veliki Ernest Hébrard i George Niemann, a kod nas se jedva zna za Francesca Lanžu? Zašto se nitko nije detaljno bavio radom Francesca Lanže? Zašto je nakon Lanzine smrti njegovo ime izbljeldjelo iz javnog sjećanja grada Splita kojem je Lanza posvetio veliki dio svog života i djelovanja, i usprkos njegovoj ljubavi prema spomeničkoj baštini Splita i Salone i njegovu zalaganju da Arheološki muzej dobije odgovarajuće prostorije i dostatna sredstva za rad i istraživanje Salone? ³¹ Ta i mnoga druga pitanja - kao značenje Lanzina rada za zaštitu spomenika u Splitu, Lanzin odnos s Bulićem, Hauserom, Carrarom i drugim znanstvenicima, te uopće međusobni odnos umjetničkih institucija 19. stoljeća, zaslužuju odgovor.

BILJEŠKE

1. Francesco Lanza bio je dopisni član Instituto di corrispodenza archeologica u Rimu (od 1836. godine), član Centralnog poljoprivrednog društva u Zadru (1850.), počasni i dopisni član istoimenog društva u Splitu (1850.), jedan od savjetnika splitske Trgovačko-industrijske komore, član Pokrajinske komisije za reguliranje zemljarine u Zadru (1871.), počasni član Društva za jugoslovensku povjesnicu u Zagrebu (od 1852.), naslovni član Instituto d’Africa u Parizu (1850.), a od 1855. počasni član Accademia di agricoltura, commercio ed arti u Veroni i dopisni član Società zoologico-botanica u Beču, član Società geologica della Francia (1856.), Imp. reg. Commissione per la sericoltura (1870.), Accademia cesarea Leopoldina Carolina u Bratislavi (1870.), Regia Accademia de’georgofili u Firenci (1870.), Società geografica u Beču (1870.), Associazione britannica per l’avanzamento delle scienze (1870.), Società storica u Koruškoj, od 1888. dopisni član Ateneo Veneto u Veneciji.

Posebno priznanje odao mu je bečki dvor dodijelivši mu 4. svibnja 1865. godine plemstvo uz naslov “de Casalanza”. (Bulić iznosi podatak da je 1875. g. imenovan od strane S. M. Apostolica vitezom reda Francesco Giuseppe uz naslov de Casalanza; La Redazione (atr. Bulić, F.): *Necrologia Francesco di Dr. Lanza (Osmrtnica Frane D.ra Lanže)*, BASD, Spalato, XV/1892., 30-32).

Za članak *Della topografia dell’antica Salona con una carta topografica*, objavljen 1849. godine, bila mu je uručena velika zlatna medalja za znanost cara Ferdinanda, a za knjigu *Monumenti salonitani inediti illustrati con 10 tavole*, objavljenu u Beču 1856. godine, pripala mu je također zlatna medalja za znanost, ovaj put cara Franje Josipa I.

Francesco Lanza je uz subvenciju dalmatinske vlade, na poziv Kraljevskoga britanskog poljodjeljskog koledža da prisustvuje velikom kongresu Britanskog društva za unaprjeđenje znanosti u Glasgowu, u rujnu 1855. krenuo na put od Splita po Zapadnoj Europi. Plod njegova putovanja bila je knjiga *Viaggio in Inghilterra e nella Scozia passando per la Germania, il Belgio e la Francia durante la esposizione della industria universale in Parigi con i speciali riguardi ai progressi agronomici della Francia, dell'Inghilterra e della Scozia*, prvi put objavljena u Trstu, 1859. godine, a sljedeće godine je objavljeno i drugo izdanje. Knjiga je postala bestseller za čitalačku publiku Dalmacije, ako je vjerovati Šimi Peričiću. (Arsen Duplančić, Ljubomir Kraljević: *Liječnici Karlo i Franjo Lanza, ravnatelji splitskog arheološkog muzeja u 19. stoljeću*. Acta historiae medicinae stomatologiae, pharmaciae, medicinae veterinariae, Beograd XXVIII/1988., br. 1-2, 157; Šime Peričić: *Putovanje dra Frane Lanze Europom*. Slobodna Dalmacija, Split, 12. siječnja 1980., 5).

Za Lanzina djela vidjeti: Francesco Lanza: *Dell'antico palazzo di Diocleziano in Spalato. Illustrazione con 12 tavole*. Trieste, 1855., 30; Francesco Lanza: *Sopra il restauro dell' antico tempio di Diocleziano in Spalato convertito in chiesa cattedrale. Osservazioni*. Treviso, 1888., 17-18, La Redazione (atr. Bulić, F.): *Necrologia Francesco di Dr. Lanza (Osmrtnica Frane D.ra Lanze)*. BASD, Spalato, XV/1892., 31-32.

Često je vodio arheološke i povijesno-umjetničke polemike s istaknutim imenima 19. stoljeća kao što su bili arhitekt i konzervator Vicko Andrić, arheolog, povjesničar i etnograf Frano Carrara, arheolog, povjesničar i konzervator Frane Bulić, austrijski arhitekt, konzervator i arheolog Alois Hauser. Uglavnom su to bile polemike oko prvobitne namjene današnje splitske katedrale i krstionice, koje je vodio veoma žustro u novinama *La Dalmazia*, o kojima će biti riječi u ovom radu, te polemike o zaštiti današnje splitske katedrale. Upravo zahvaljujući Lanzi, splitska katedrala nije bila izložena oštećenju neprikladnim restauracijama i preinakama nekih dijelova; tako je primjerice Vicko Andrić predlagao otvaranje svoda hrama za postavljanje otvora koji nikada prije nije postojao.

2. Potanje o Lanzinoj biografiji vidjeti: Arsen Duplančić, Ljubomir Kraljević: *Liječnici Karlo i Franjo Lanza, ravnatelji splitskog Arheološkog muzeja u 19. stoljeću*, Acta historiae medicinae, stomatologiae, pharmaciae, medicinae veterinariae, Beograd XXVIII/1988., br. 1-2, 153-164, i La Redazione (atr. Bulić, F.): *Necrologia Francesco di Dr. Lanza (Osmrtnica Frane D.ra Lanze)*. BASD, Spalato, XV/1892., 30-32.
3. Potanje o povijesnom pregledu tumačenja hramova vidjeti: Tomislav Marasović: *Kronologija proučavanja, očuvanja i uređenja Dioklecijanove palače*, Dioklecijanova palača – katalog izložbe, Split, 1994., 29-61; Tomislav Marasović: *O hramovima Dioklecijanove palače*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji (Petriciolijev zbornik I.), Split, 1995., br. 35, 89-101; Francesco Lanza: *Dell'antico palazzo di Diocleziano in Spalato. Illustrazione con 12 tavole*. Trieste, 1855.

4. Citat koji iznosi Bulić odnosi se na današnju krstionicu, a ne na katedralu: Frane Bulić: *Car Dioklecijan. Njegovo ime, njegova domovina i mjesto, gdje se je rodio; kada, gdje i kako je umro*, Frane Bulić: Izabrani spisi, Split, 1984., 279, bilješka 111.
5. Francesco Lanza: *Sopra il restauro dell' antico tempio di Diocleziano in Spalato convertito in chiesa cattedrale. Osservazioni*, Treviso, 1888., 9, bilješka 2; Ennius Quirinus Visconti: *Oeuvres. Musée Pie – Clementin*, svezak I, T XXX, Milan, 1818.
6. Prof. dr. Tomislav Marasović iznosi podatak da i Robert Adam, u djelu *Ruins of the palace of the Emperor Diocletian at Spalato in Dalmatia* Eskulapovu hramu pripisuje ulogu mauzoleja. (Tomislav Marasović: *O hramovima Dioklecijanove palače*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji (Petriciolijev zbornik I., Split, 1995., br. 35, 94.) Takvog mišljenja nisu ni Lanza, ni Andrić, koji smatraju da ni Adam niti Cassas nisu posumnjali u moguću neku drugu namjenu ovoga malog hrama. (Vicko Andrić: *Mausoleo di Diocleziano in Spalato*, La Dalmazia, Zara II. / 1846., br. 51, 510; Francesco Lanza: *Del Mausoleo dell'imperatore Diocleziano in Spalato. All'illustre sig. Gio. Dott. Labus*, La Dalmazia, Zara II. / 1846., br. 52, 517; Francesco Lanza: *Dell'antico palazzo di Diocleziano in Spalato. Illustrazione con 12 tavole*, Trieste, 1855.
7. O Dioklecijanovu sarkofagu postojalo je nekoliko zapisa, među kojima se susreće i onaj bosanskog biskupa Tomka Marnavića iz 17. stoljeća. Tomko Marnavić kaže da se sredinom 16. stoljeća srušila jugozapadna ugaona kula i da je među ruševinama pronađen porfirni sarkofag s uklesanim Dioklecijanovim imenom i s nekoliko uljanica unutra, urna s pepelom i dio lubanje s likom Dioklecijana s oklopom i kacigom na glavi i dugom bradom. Zapis su Francesco Lanza, Vicko Andrić i Francesco Borelli odmah osudili kao potpuno neutemeljen (Vicko Andrić: *Mausoleo di Diocleziano in Spalato*, La Dalmazia, Zara II. / 1846., br. 51, 510; Francesco Lanza: *Del Mausoleo dell'imperatore Diocleziano in Spalato. All'illustre sig. Gio. Dott. Labus*, La Dalmazia, Zara II. / 1846., br. 52, 517; Francesco Borelli: *Illustrazione del Mausoleo e Sepolcro di Diocleziano*, La Dalmazia, Zara III./ 1847., 17 Giugno, br. 24, 186).
8. S Lanzinim mišljenjem slaže se i prof. dr. Nenad Cambi: "Manjkavosti navedenoga crtačkoga pristupa najbolje se zapažaju, čak i bez analize, na crtežima reljefa u Palači ili u njezinoj blizini. Svi ti reljefi pokazuju nepreciznosti i uljepšavanja, oni su "klasicizirani"... Čini se kao da je točnost opažanja nebitna, a bitan je samo izgled koji podsjeća na praksitelijanski. Komparabilne su i netočnosti na vrlo važnim sarkofazima Meleagrova lova na kalidonskog vepra (Arheološki muzej Split) ili Kentauromahije (uzidan u stubište palače Geremia)." (Nenad Cambi: *R. Adam, Ruins of the Palace of the Emperor Diocletian at Spalato in Dalmatia. Printed for the Author 1764.*, Split, 1996., Obavijesti, Zagreb I. / 1997., br. 29, 42).

9. Francesco Lanza: *Del Mausoleo dell'imperatore Diocleziano in Spalato. All'illustre sig. Gio. Dott. Labus*, La Dalmazia, Zara II. / 1846., br. 52, 519.
10. Opis scena, posebice Meleagrova lova, vidjeti: Francesco Lanza: *Confutazione all'Illustrazione del supposto Sepolcro di Diocleziano, prodotta ne'precedenti Nri. 24 e 25 di questo giornale, e vera interpretazione de'bassirilievi che vi si trovano scolpiti (Fine)*, La Dalmazia, Zara III./1847., 9 Dicembre, br. 49, 391-392; Francesco Lanza: *Dell'antico palazzo di Diocleziano in Spalato. Illustrazione con 12 tavole*, Trieste, 1855., 15-16.
11. Uza sve bogatstvo koje je posjedovao, mala je vjerojatnost da bi preuzeo nečiji sarkofag, izvadio iz njega posmrtnu ostatku i namijenio ga sebi.
12. Vicko Andrić: *Mausoleo di Diocleziano in Spalato*, La Dalmazia, Zara II./1846., br. 51, 512; Francesco Lanza: *Del Mausoleo dell'imperatore Diocleziano in Spalato. All'illustre sig. Gio. Dott. Labus*, La Dalmazia, Zara II. / 1846., br. 52, 519; Francesco Lanza: *Dell'antico palazzo di Diocleziano in Spalato. Illustrazione con 12 tavole*, Trieste, 1855., 17; Frane Bulić: *Car Dioklecijan. Njegovo ime, njegova domovina i mjesto, gdje se je rodio; kada, gdje i kako je umro*, Frane Bulić: Izabrani spisi, Split, 1984., 233-234; Tomislav Marasović: *Kronologija proučavanja, očuvanja i uredjenja Dioklecijanove palače*, Dioklecijanova palača – katalog izložbe, Split, 1994., 29.
13. Vicko Andrić prepoznaje na scenama glavne događaje koji se odnose na Dioklecijanov dolazak na vlast (Vicko Andrić: *Mausoleo di Diocleziano in Spalato*, La Dalmazia, Zara II. / 1846., br. 51, 512), a Francesco Borelli vidi prikaz Dioklecijana kao pretorijanca, konzula i cara te prikaz njegove abdikacije. (Francesco Borelli: *Illustrazione del Mausoleo e Sepolcro di Diocleziano (Continuazione e fine)*, La Dalmazia, Zara III./1847., 24 Giugno, br. 25. 194-197). Lanza je s njima o toj temi vodio polemiku u novinama *La Dalmazia*; Francesco Lanza: *Ancora pochi cenni sul Mausoleo di Diocleziano in Spalato in risposta all'Aggiunta del signor V. Andrich offerta nel precedente N. 4 di questo foglio*, La Dalmazia, Zara III./1846., 8 Aprile, br. 14, 105-107; Francesco Lanza: *Confutazione all'Illustrazione del supposto Sepolcro di Diocleziano, prodotta ne'precedenti Nri. 24 e 25 di questo giornale, e vera interpretazione de'bassirilievi che vi si trovano scolpiti*, La Dalmazia, Zara III./1847., 2 Dicembre, br. 48, 381-382; Francesco Lanza: *Confutazione all'Illustrazione del supposto Sepolcro di Diocleziano, prodotta ne'precedenti Nri. 24 e 25 di questo giornale, e vera interpretazione de'bassirilievi che vi si trovano scolpiti.(Fine)*, La Dalmazia, Zara, III/1847., 9 Dicembre, 391-392.
14. Opširnije o pronalasku lovor-vijenca vidjeti u članku; Vicko Andrić: *Mausoleo di Diocleziano in Spalato*, La Dalmazia, Zara II. /1846., br. 51, 510-511.
15. Vicko Andrić: *Mausoleo di Diocleziano in Spalato*, La Dalmazia, Zara II. / 1846., br. 51, 511; Vicko Andrić: *Aggiunta all'articolo sul Mausoleo di Diocleziano in Spalato pubblicato nella Dalmazia N. 51 anno II. 1846*, La Dalmazia, Zara, III/1847., 28 Gennaio, br. 4, 26.

16. Francesco Borelli: *Illustrazione del Mausoleo e Sepolcro di Diocleziano*, La Dalmazia, Zara III./ 1847., 17 Giugno, br. 24, 187.
17. Francesco Lanza: *Dell'antico palazzo di Diocleziano in Spalato. Illustrazione con 12 tavole*, Trieste, 1855., 18.
18. Frane Bulić: *Car Dioklecijan. Njegovo ime, njegova domovina i mjesto, gdje se je rodio; kada, gdje i kako je umro*, Frane Bulić: Izabrani spisi, Split, 1984., 231.
19. Francesco Borelli: *Illustrazione del Mausoleo e Sepolcro di Diocleziano*, La Dalmazia, Zara III./ 1847., 17 Giugno, br. 24, 186.
20. Taj sarkofag, nekoć toliko dragocjen, zanimljiv i u središtu žustrih rasprava, koji je posvadio i podijelio grad na dvije stranke (Uroš Pasini – Slavko Muljačić: *Iz putopisa A. A. Patona (2) – književni rad u Splitu 1847. godine*, Kulturna baština, Split XX/1997., br. 28-29, 173) danas se nalazi u atriju Arheološkoga muzeja u Splitu.
21. *** *Iscrizione monumentale nel restaurato Mausoleo di Diocleziano (Cattedrale di Spalato)*, BASD, Spalato, 1886., br. 9, 11.
22. Frane Bulić: *È uscito questi giorni...*, BASD, Spalato, 1888., br. 11, 16: Bulić se obvezuje u jednom od sljedećih brojeva dati odgovor Lanzi, odnosno obvezuje se dati objašnjenje na temelju kojih je činjenica došao do spoznaje kako je današnja katedrala bila Dioklecijanov mauzolej, a ne Dijanin hram, kako je držao Lanza. No Lanza je umro a da nije dočekao očekivani odgovor; Francesco Lanza: *Mistificazioni negli antichi monumenti con particolare riguardo a quelli di Dalmazia*, Ateneo Veneto, Venezia, 1891. (Novembre – Dicembre), Serie XV, Vol. II, 302.
23. Francesco Lanza: *Mistificazioni negli antichi monumenti con particolare riguardo a quelli di Dalmazia*, Ateneo Veneto, Venezia, 1891 (Novembre – Dicembre), Serie XV, Vol. II, 300, 305.
24. Francesco Lanza: *Mistificazioni negli antichi monumenti con particolare riguardo a quelli di Dalmazia*, Ateneo Veneto, Venezia, 1891 (Novembre – Dicembre), Serie XV, Vol. II, 305.
25. *** *Sull'isolamento e ristauo del Duomo di Spalato*, BASD, Spalato, 1878., br. 1, 9.
26. Točnu interpretaciju reljefa dao je Lanza godine 1872., kad je taj sarkofag iz Salone dopremio u Split, u Arheološki muzej, i podastro izvještaj s objašnjenjima c. k. Akademiji znanosti, Ministarstvu prosvjete i Centralnoj komisiji za očuvanje spomenika u Beču (Francesco Lanza: *Mistificazioni negli antichi monumenti con particolare riguardo a quelli di Dalmazia*, Ateneo Veneto, Venezia, 1891 (Novembre – Dicembre), Serie XV, Vol. II, 307).
27. Alois Hauser: *Spalato ed i Monumenti romani della Dalmazia – Discorso tenuto nell'I. R. Museo Austriaco per l'arte e l'industria in Vienna*, BASD, Spalato, I/1-878., br. 3, 17; Alois Hauser: *Spljet i rimski spomenici Dalmacije – Popravljenje stolne crkve u Spljetu – Dva govora držana dne 17 veljače i 11 siečnja 1883 u c. k. austrijskom Muzeju za umjetnost i obktnost u Beču. (Preveo s njemačkoga*

Fr. Bulić c.k.Ravn. i Konservator), BASD, Spalato VII/1884., 20: Frane Bulić u prijevodu istoga govora nadodaje: “Proti mnenju od predaje potvrđenu, da je ova sgrada hram Zeusa, podiglo se je u zadnje doba drugo, da je naime Dioklecijan u ovoj sgradi na kubu podigao svoj *Mausoleum*”, dok se takav podatak u talijanskom prijevodu njemačkoga originala ne iznosi.

28. Alois Hauser: *Il restauro del Duomo di Spalato*, BASD, Spalato III./ 1880., (Agosto), br. 8, 117- 120; *La riapertura del Duomo di Spalato*, BASD, Spalato VI-II./1885., (Maggio), br. 8, 81-86.
29. Francesco Lanza: *Mistificazioni negli antichi monumenti con particolare riguardo a quelli di Dalmazia*, Ateneo Veneto, Venezia, 1891 (Novembre – Dicembre), Serie XV, Vol. II, 301: prijevod s talijanskog; “Istina je da nije postojalo uvijek isto mišljenje kojem je božanstvu bila posvećena građevina koja je danas u funkciji katedrale; ali je oduvijek jednoglasno i neosporno prihvaćeno da je ta građevina bila *poganski hram*, koji je bez sumnje bio potreban Dioklecijanovoj palači, u kojoj se razvio jedan pravi grad; i zbog toga je nezamislivo da nije postojao hram takvog značaja. I konačno se nedavno potvrdilo, na temelju neoborivih dokaza, da je hram bio posvećen Dijani. Kad evo, *Deus ex machina*, pojavi se jedan Nijemac koji je pomračio veliku svjetlost s jednim potezom pera. To bijaše prof. L. Hauser, arhitekt iz Beča. Nedodavši išta kako bi opovrgnuo do sada postojeće mišljenje i ujedno potvrdio svoje, mirne je duše proglasio taj hram Dioklecijanovim mauzolejem kao da je to već dokazano i prihvaćeno. Njegova smjelost je otišla tako daleko da je u mramornu ploču, uzidanu iznad portala u unutrašnjosti istoga hrama (postavljenu kako bi ovjekovječio sjećanje na restauraciju kojom je on sam upravljao) uklesao također ovu netočnost: *Templum hoc – olim imperatoris Diocletiani mausoleum*; bez da je prepoznao pravi mauzolej koji se uzdiže nasuprot hramu, kada se prijede Trg katedrale. Međutim dr. Lanza, dobro znan, upravo zahvaljujući svome djelu o Dioklecijanovoj palači, koje je ostalo nepoznato Hauseru, u objavljenom pobijanju, s oštrim, ali zaslužnim riječima, to odbacuje kao i druge Hauserove apsurde, a da se nije dotakao zasluga koje si je ovaj pripisao za restauraciju hrama.”; također vidjeti: ***: *Sopra il restauro dell’ antico tempio di Diocleziano in Spalato convertito in chiesa cattedrale osservazioni del prof. Dr. Fran. Cav. de Lanza. Treviso 1888.*, VHAD, Zagreb X./1888., br. 2, 63.
30. Potanje vidjeti: Francesco Lanza: *Mistificazioni negli antichi monumenti con particolare riguardo a quelli di Dalmazia*, Ateneo Veneto, Venezia 1891 (Novembre – Dicembre), Serie XV, Vol. II, 307-312.
31. Arsen Duplančić, Ljubomir Kraljević: *Liječnici Karlo i Franjo Lanza, ravnatelji splitskog arheološkog muzeja u 19. stoljeću*. Acta historiae medicinae, stomatologiae, pharmaciae, medicinae veterinariae, Beograd XXVIII/1988., br. 1-2, 161.

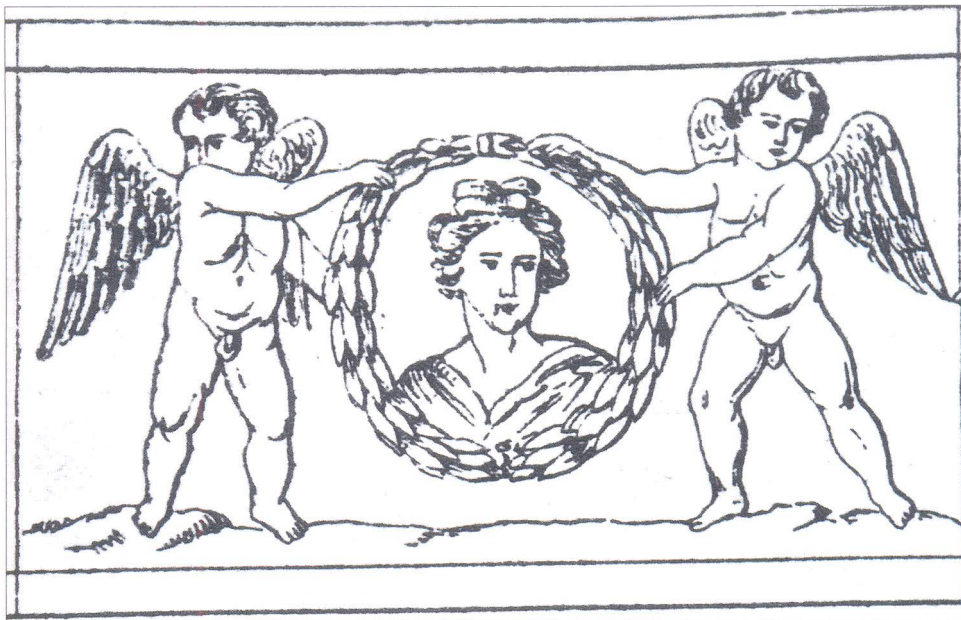
FRANCESCO LANZA

The Mausoleum of Diocletian: today's cathedral or baptistery
Summary

This study presents some theories of Croatian scientists from the second half of the 19th century concerning the Palace of Diocletian. The emphasis is on life and work of Francesco Lanza, although it is not a detailed analysis of his valuable and diverse work and life, as well as it is not an evaluation of his thought and his contributions in the fields of his activities. It is just an introduction in a problem area and also a stimulus for the systematic and thorough research of his work.

Francesco Lanza was not of the opinion that today's Cathedral of the city of Split, once the cult building in the eastern part of the Palace, was the Temple of Jupiter, and therefore the Mausoleum of Diocletian. Neither he considered that today's baptistery, once the building in the western part of the Palace, was the temple of Roman pantheistic conception, as it is widely accepted and proved today, mainly owing to professor Tomislav Marasovic. In this study the author presents Lanza's views why the Cathedral couldn't have been the Temple of Jupiter, nor the Mausoleum of Diocletian, as some of his predecessors and contemporaries believed, what caused violent polemics. In his opinion it was the Temple of Diana. Accordingly, the baptistery wasn't the Temple of Aesculapius, as it was traditionally accepted, but the Mausoleum of Diocletian.

Lanza's beliefs that the Temple of Aesculapius was the Mausoleum of Diocletian were shared by Francesco Borelli and Vicko Andric, an architect and conservator from the city of Split. One sarcophagus and a laurel wreath carved on the back gable of today's baptistery were crucial for these beliefs.

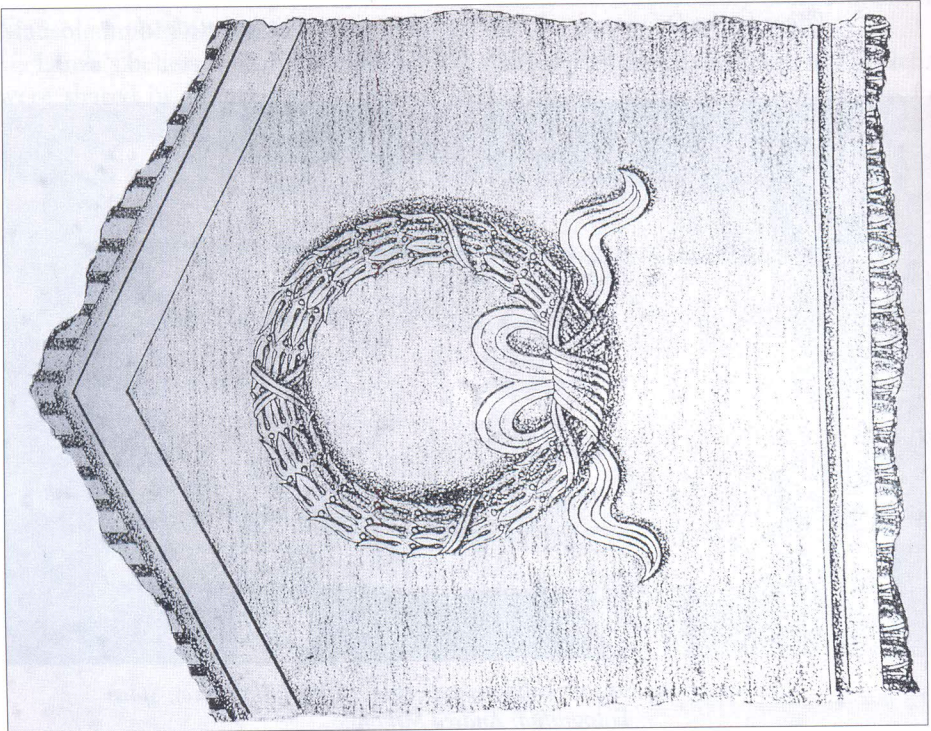
*Prikaz božice Dijane – detalj friza u unutrašnjosti splitske katedrale
Izvor: Lanza, 1855. T VIII.*

*Sarkofag Meleagrova lova na kalidonskog vepra. (Arheološki muzej, Split)
Fotografija: Andrea Mrkonjić*

Dijana. Izvor: Visconti, 1818. T XXX.

Lovor-vijenac na zabatu začelja. Izvor: Andrić, 1846, 509.